

Univerzita Karlova v Praze

Univerzitní výzkumná centra

Pedagogická fakulta
*Centrum výzkumu
základního vzdělávání*

Struktura semináře

Základní pojmy (Dvořák & Simonová)

Strategie rodičů při výběru školy (Simonová)

Makroskopická data o volbě školy (Dvořák)

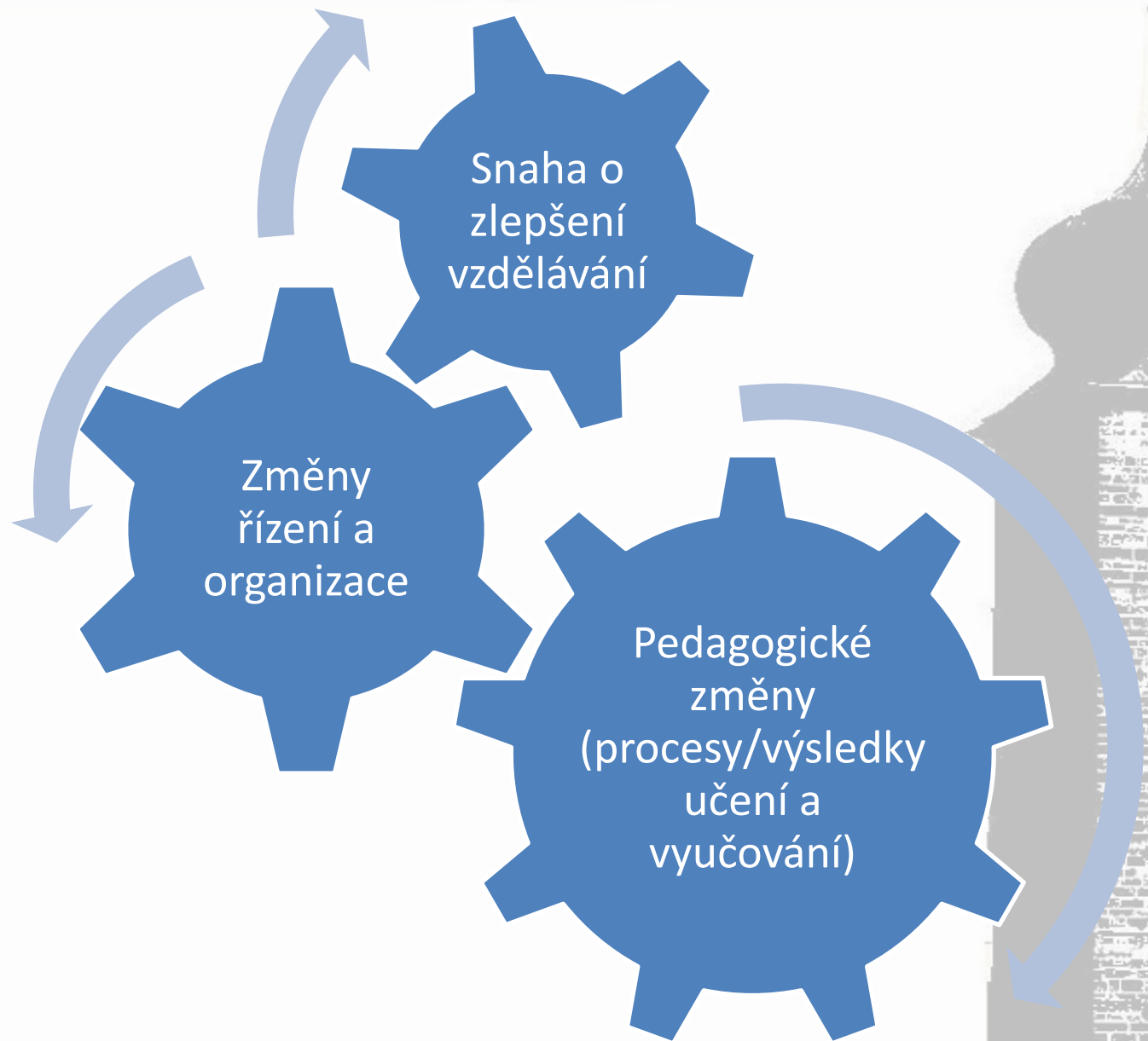
Chování škol v konkurenčním prostředí (Dvořák)

VOLBA ŠKOLY

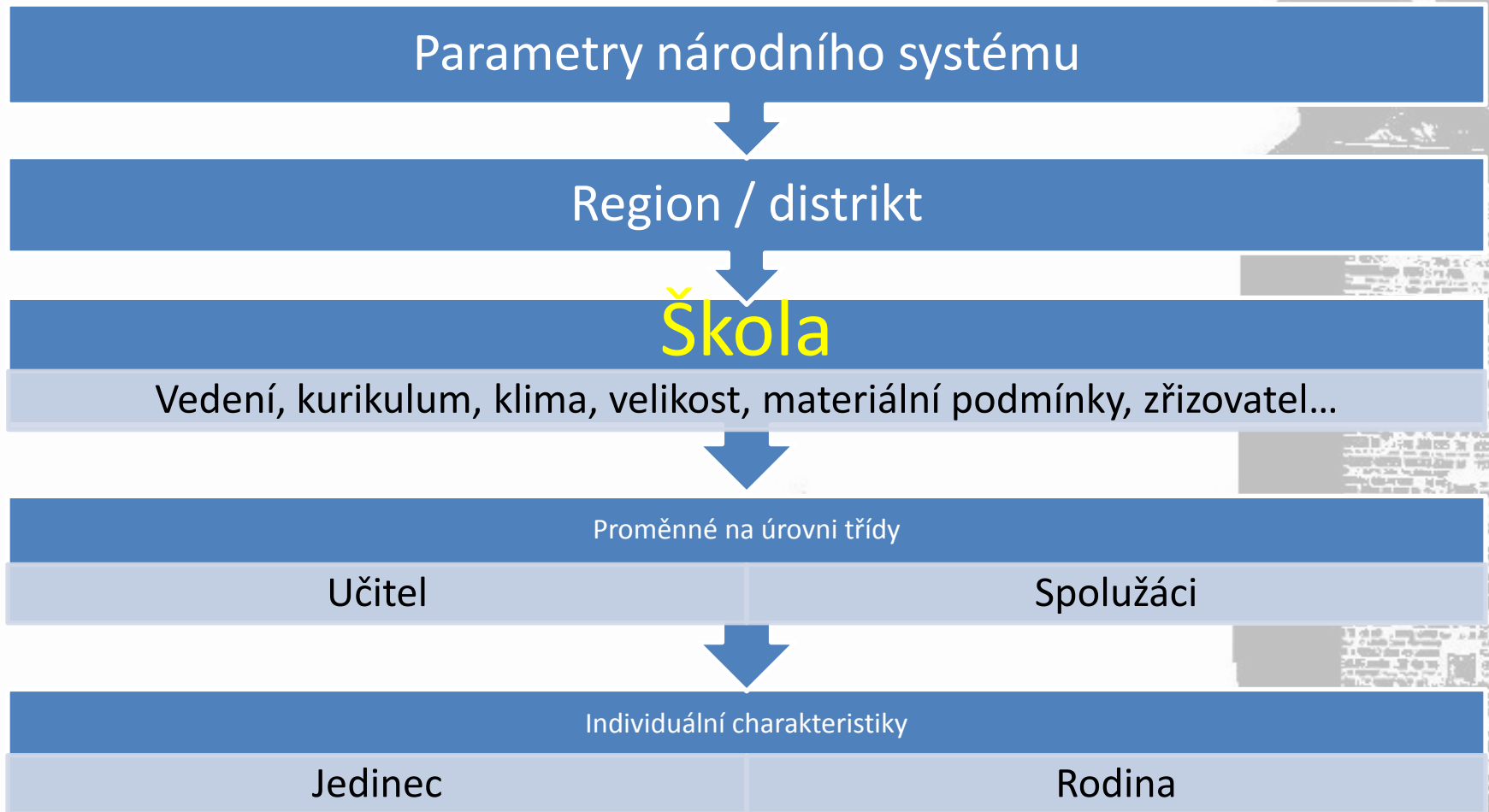
ZÁKLADNÍ POJMY

Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická
fakulta, Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání

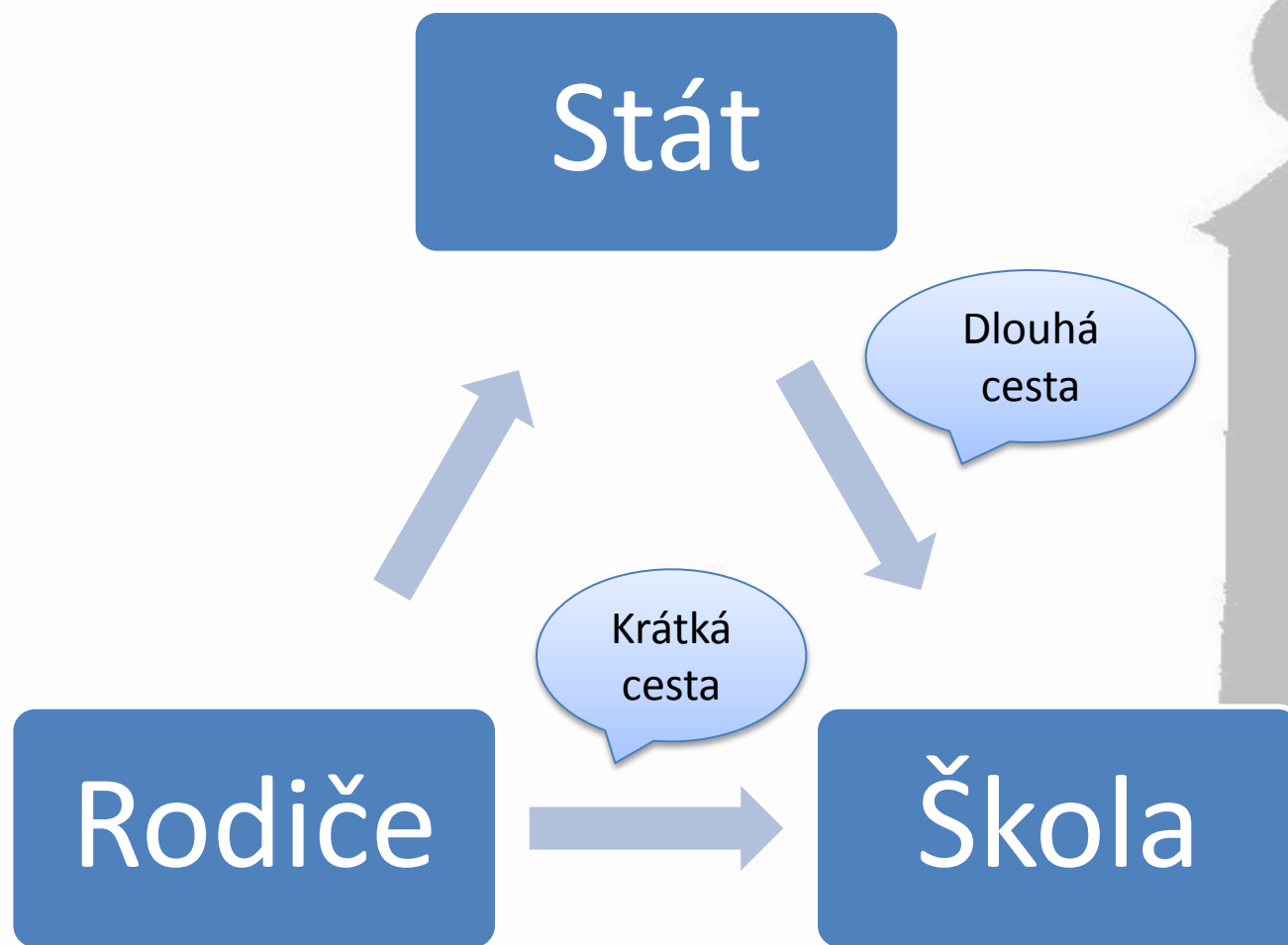

Škola je typickou úrovní akontability a intervence

Krátká a dlouhá cesta ovlivnění kvality služby vzdělávání jako veřejné služby

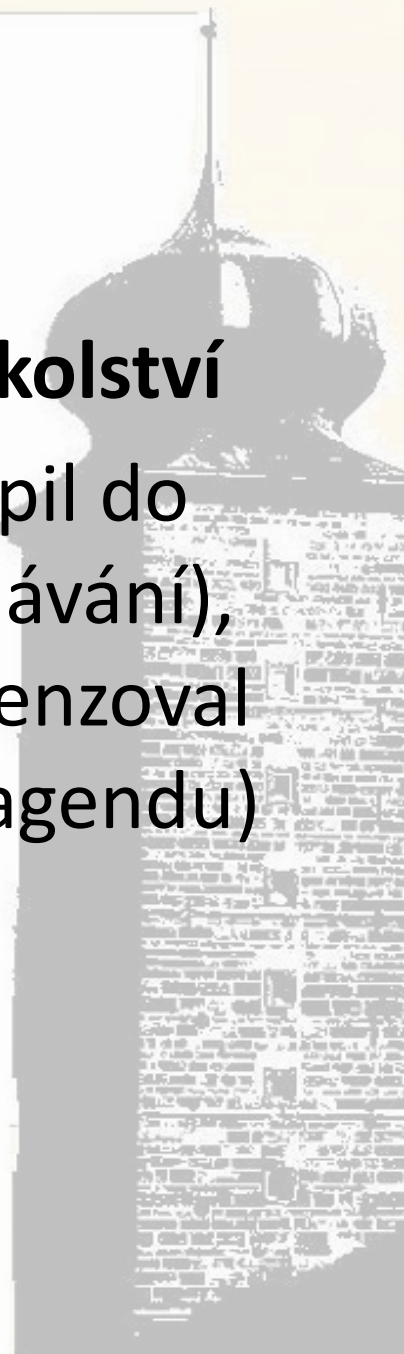
Tržní cesta – alternativa k předchozím

Administrativně-profesní model řízení školství

Stát kompenzuje selhání trhu: Stát vstoupil do některých oblastí veřejných služeb (vzdělávání), protože trh je nezajišťoval popř. nekompenzoval externality (nebo protože sledoval svou agendu)

Tržní mechanismy - volba školy

Trh kompenzuje selhávání monopolního poskytovatele

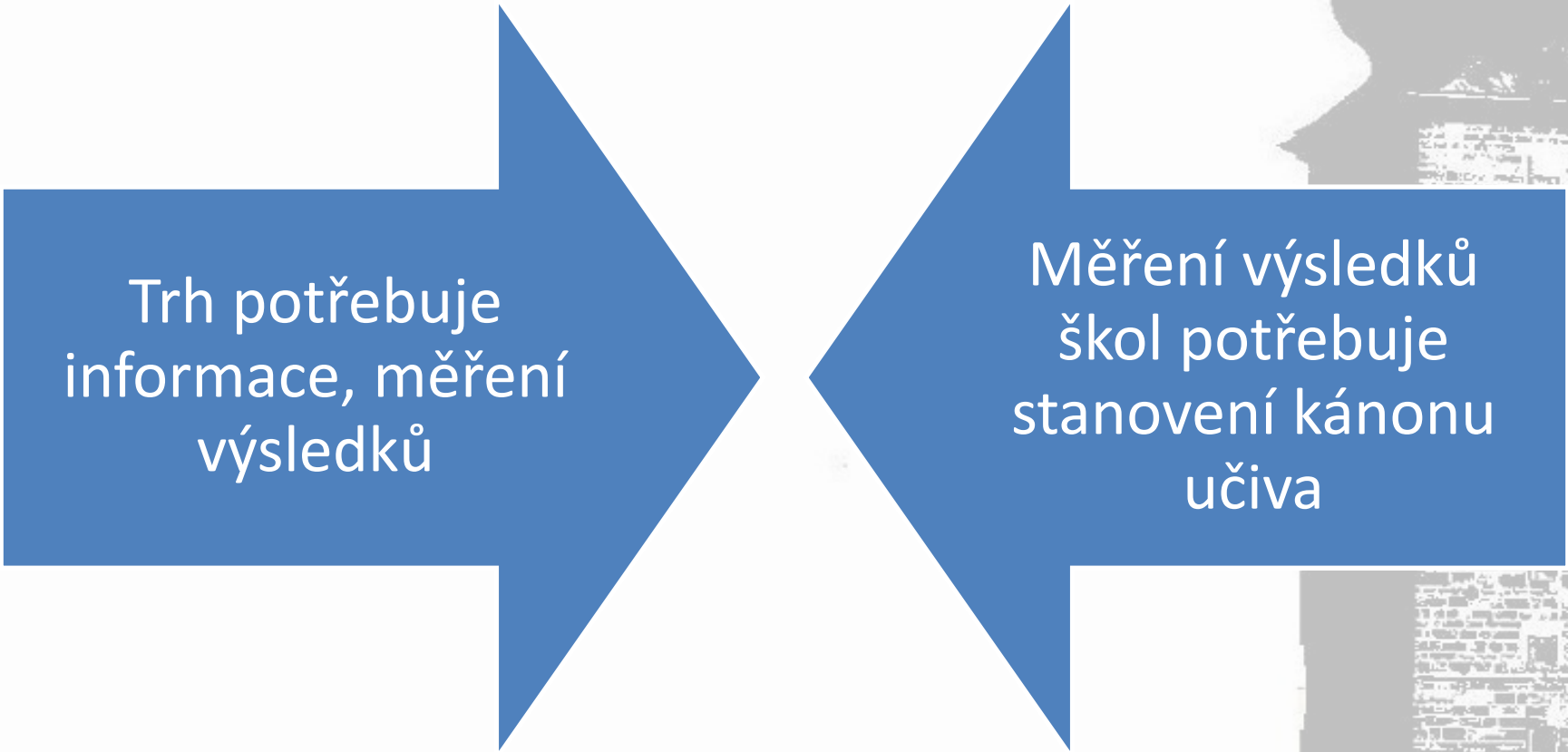

USA

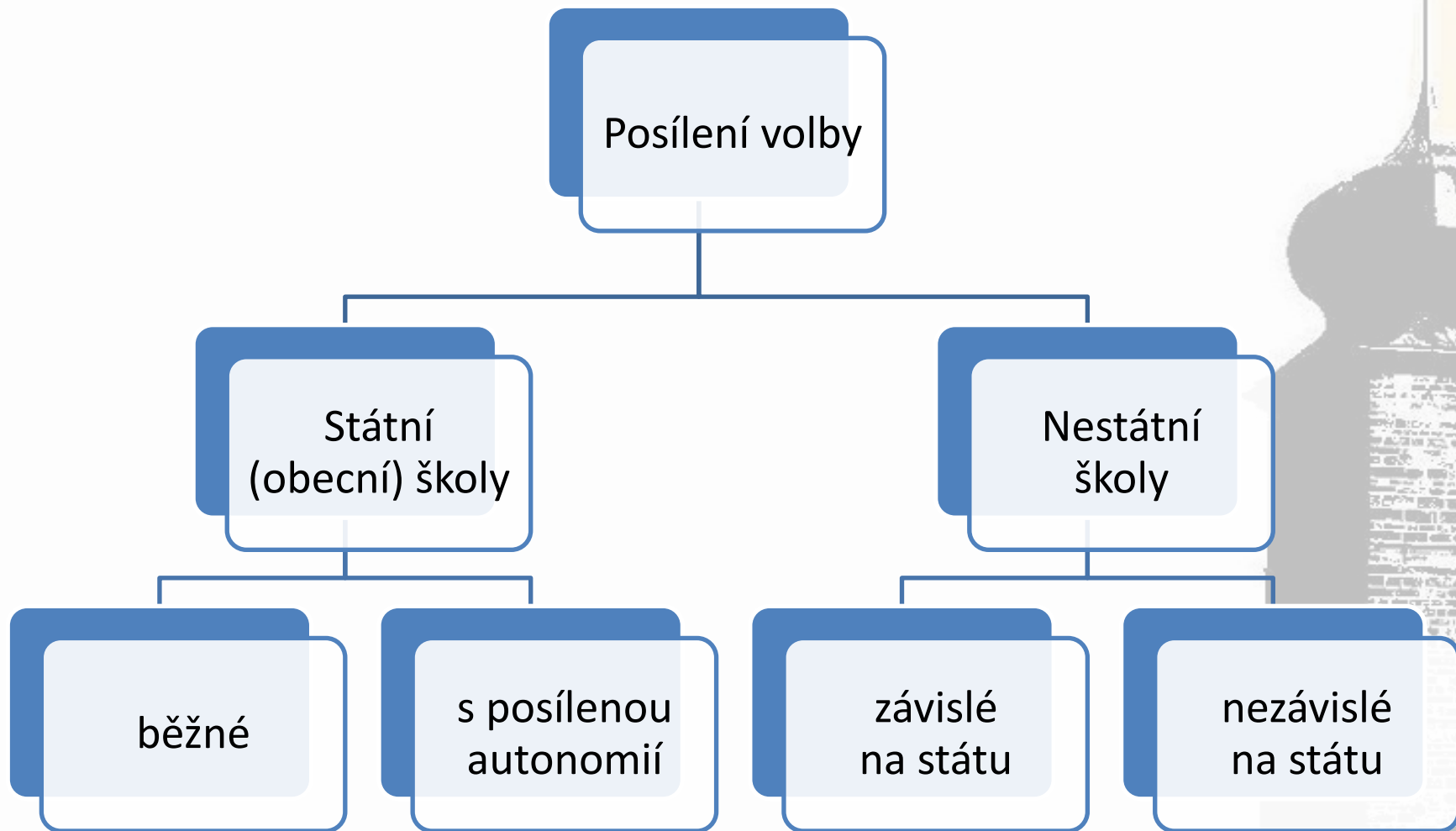
- Průkopníkem myšlenky a zakladatelem nadace pro podporu volby školy (vouchers) ekonom a nositel Nobelovy ceny Milton Friedman

Neoliberálové se potkávají s neokonzervativci

Trh potřebuje
informace, měření
výsledků

Měření výsledků
škol potřebuje
stanovení kánonu
učiva

Volba/soutěž/trh

- V zahraniční (USA) terminologii "school choice" často znamenají programy, které mají podpořit vznik nových škol představujících alternativu ke stávajícímu systému (vouchery apod.) a zpřístupnit soukromé školy i socioekonomicky znevýhodněným skupinám – srovnej např. Švédsko
- Jindy jde spíš o "soutěž mezi (veřejnými) školami" (slevy na jízdě)
- Část terminologických rozdílů dána snahou nedráždit: *výběr školy* zní lépe než *trh se vzděláváním*

Komplikace trhu ve vzdělávání

(Hess, 2009, s. 508-509)

- Není shoda o kritériích kvalitní služby
- Omezená kapacita alternativní nabídky
- Pokušení alternativních škol vybírat si žáky
- Transakční náklady spojené se změnou poskytovatele služby (transfery mezi školami)
- Faktory spojené s cenovou konkurencí (není motivace k úsporám z hlediska státu)

Soutěž mezi školami: Hodnocení efektů

(Belfield & Levin, 2009, s. 518)

- Možnost volby
- Kvalita výsledků (efektivita)
- Spravedlivost
- Sociální koheze

Volba školy

KRÁTKÝ MAKROPOHLED

Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická
fakulta, Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání

PISA 2012: Řediteli uváděný počet konkurenčních škol (podíl žáků):

ISCED 2

	Dvě a více	Jedna	Žádná
Austria	61,8	18,5	19,7
Czech Republic	58,0	17,5	24,5
Finland	30,6	16,1	53,3
Germany	59,2	24,8	16,0
Norway	17,9	17,0	65,1
Poland	54,1	18,1	27,8
Slovak Republic	58,5	14,4	27,1
Sweden	54,3	14,8	30,9
OECD average	58,1	15,9	26,0

Řediteli uváděný počet konkurenčních škol (podíl žáků):

ISCED 3

	Dvě a více	Jedna	Žádná
Austria	40,9	18,4	40,7
Czech Republic	91,3	5,9	2,7
Finland	c	c	c
Germany	44,8	30,5	24,7
Norway	c	c	c
Poland	c	c	c
Slovak Republic	89,9	6,3	3,9
Sweden	93,1	2,2	4,7
OECD average	66,7	14,1	19,2

We are interested in the options parents have when choosing a school for their children.

Which of the following statements best describes the schooling available to students in your location?

There are two or more other schools in **this area** that compete for our students. ☐ 1

There is one other school in this area that competes for our students. ☐ 2

There are no other schools in this area that compete for our students. ☐ 3

Zajímá nás, jaké možnosti mají rodiče při výběru školy pro své děti. Které z následujících tvrzení nejlépe vystihuje, jaké možnosti mají rodiče v místě, kde se nachází Vaše škola?

Ve **spádové oblasti** naší školy jsou dvě nebo více dalších škol, které se ucházejí o naše žáky.

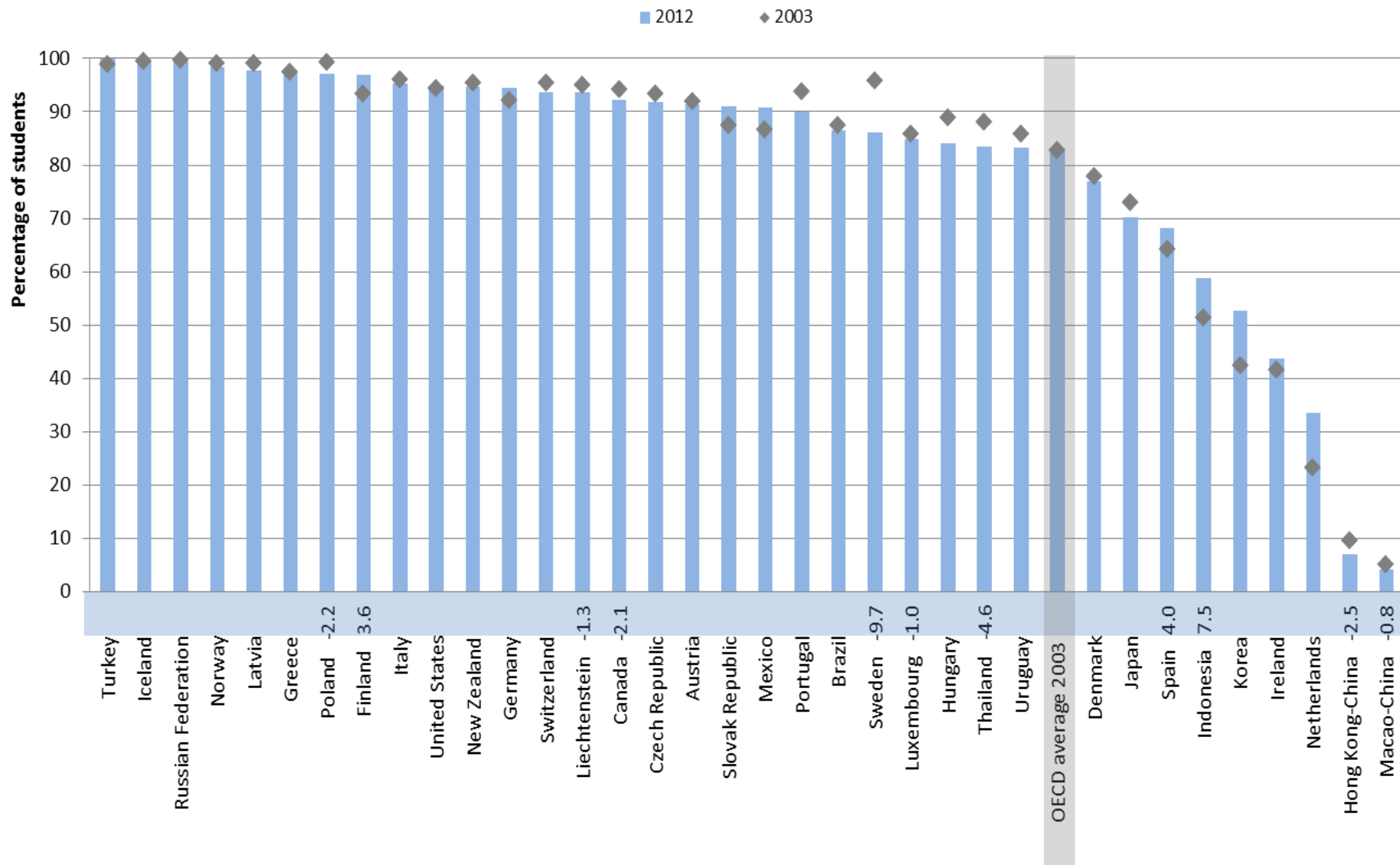
Ve spádové oblasti naší školy je ještě jedna další škola, která se uchází o naše žáky.

Ve spádové oblasti naší školy není žádná další škola, která by se ucházela o naše žáky.

PISA 2012:

Podíl žáků ve veřejných školách

Příklad - Německo: situace se liší podle spolkových zemí:

- Většinou fungují spádové školy (festgelegte Einzugsgebiete)
- Dva hlavní důvody, kdy může být dítě vzděláváno v jiné škole:
 - A) alternativní (freie Schulen – Montessori, Waldorf...), někde i konfesní školy
 - B) jiné důvody, např. místo pracoviště rodičů, celodenní školy (není právní nárok), obvykle nelze z důvodu kvality školy

Rozdíly mezi stupni vzdělávání

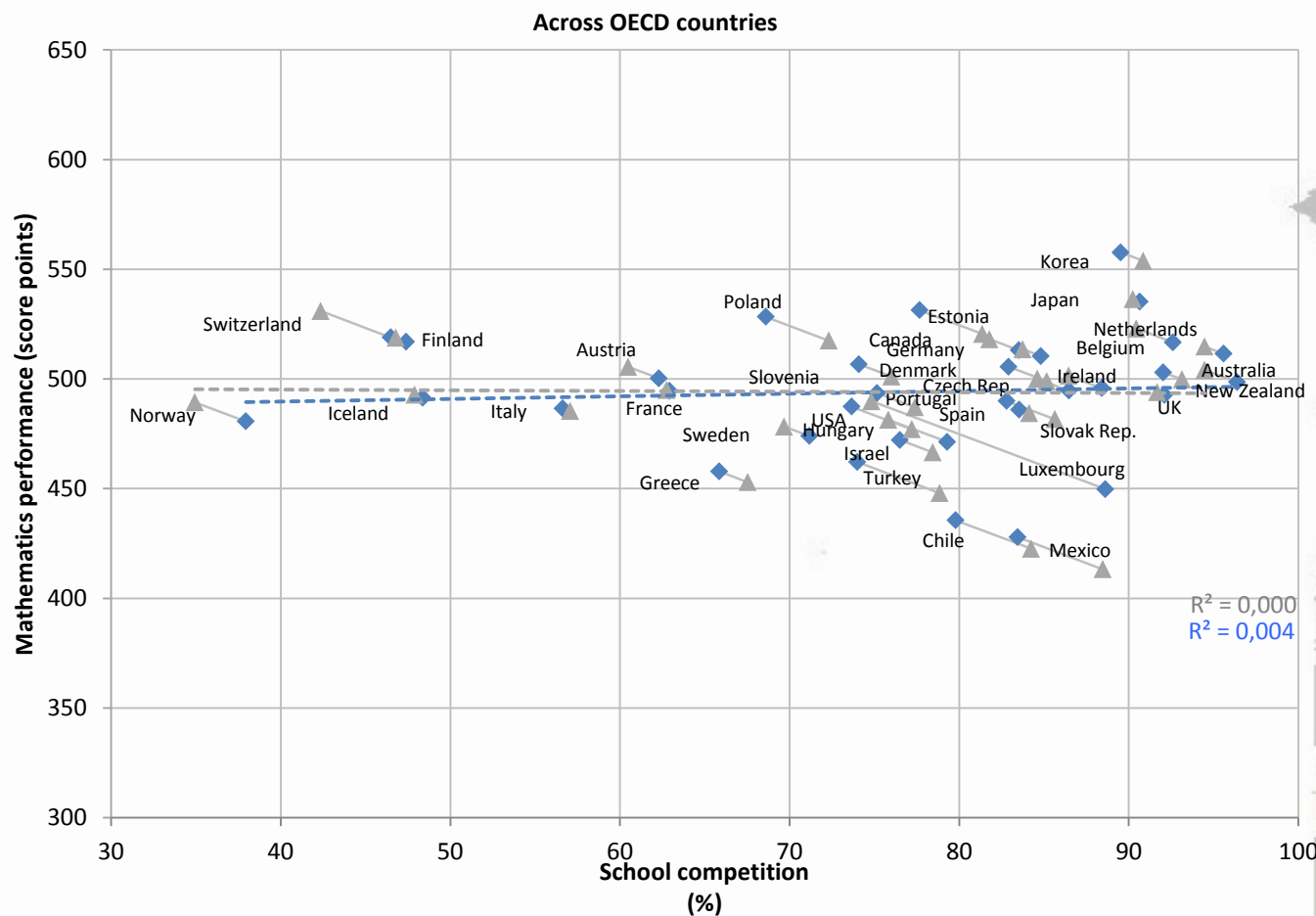
- Ukazuje to na potřebu rozlišovat situaci na různých stupních vzdělávání
- Dosud (u nás) málo studovaný problém na úrovni ISCED 0, ISCED 1

Analýza dat PISA 2012

- Soutěž mezi školami celkově nevede k lepším výsledkům v matematice
- Příčina? rodiče uplatňují při výběru jiná kritéria než kvalitu vyučování matematiky (rodičovský dotazník, závěry J. Simonové aj.)
- Neprůměruje se přes mnoho různých modelů soutěže (v USA se ukazuje např. že vouchery mají jiné efekty než charter schools)?
- Výsledky nejsou ani horší

„Soutěž mezi školami“ znamená počet žáků ve školách, kde ředitel uvedl existenci alespoň jedné konkurenční školy

Analýza dat PISA 2012

- Soutěž mezi školami může produkovat jiné pozitivní efekty, které nebyly předmětem analýzy PISA, např. větší míra inovací a přizpůsobení potřebám dětí
- Některé studie v USA ukazují, že soutěž může např. vést k lepším podmínkám pro žáky se speciálními potřebami
- U nás v době demografického poklesu mohlo stimulovat inkluzi zdravotně postižených

Pro ukázkou: PISA 2012, matematika

Souvislost výsledků v ČR s mírou soutěže mezi školami

(bez korekce na jiné charakteristiky)

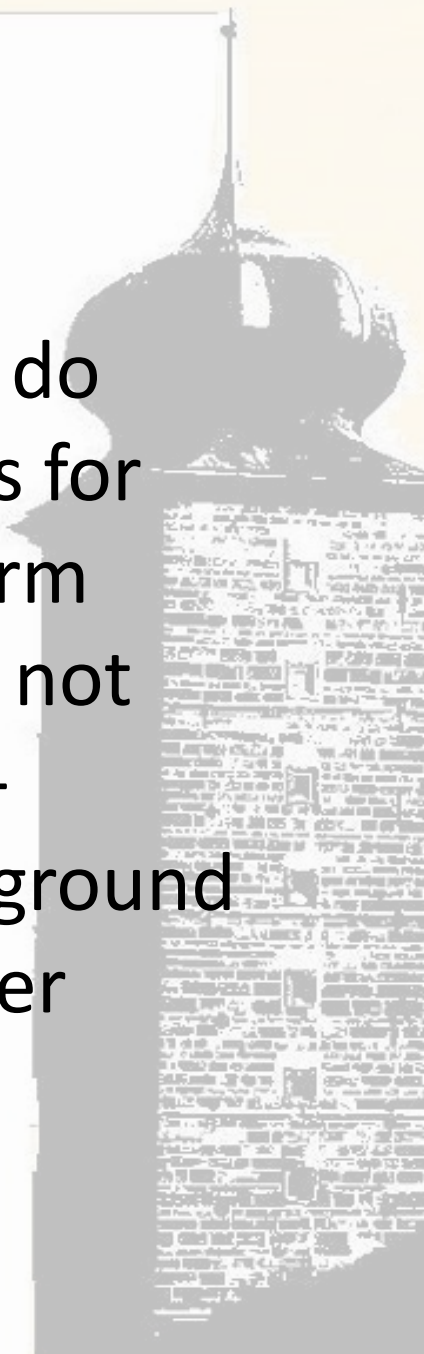
Počet konkurenčních škol	Dvě a více	Jedna	Žádná
Dvě a více		> Diff = 29 (11.1) P-value = 0.0101	> Diff = 51 (12.2) P-value = 0
Jedna	< Diff = -29 (11.1) P-value = 0.0101		x Diff = 22 (15.2) P-value = 0.1398
Žádná	< Diff = -51 (12.2) P-value = 0	x Diff = -22 (15.2) P-value = 0.1398	

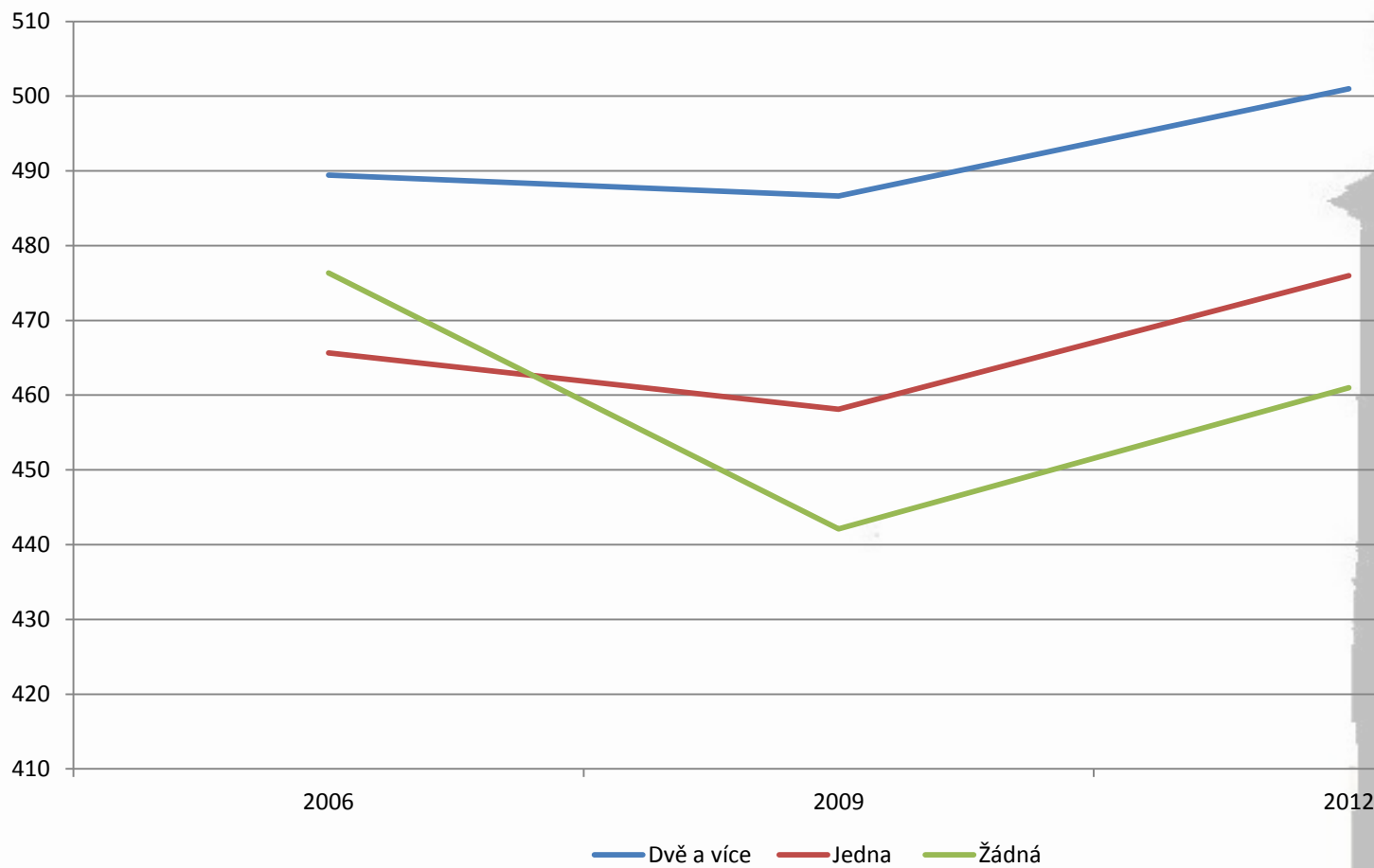
PISA 2012

„Only in the Czech Republic and Estonia do schools that compete with other schools for students in the same area tend to perform better, on average, than schools that do not compete, after accounting for the socio-economic status and demographic background of students and schools and various other school characteristics.“

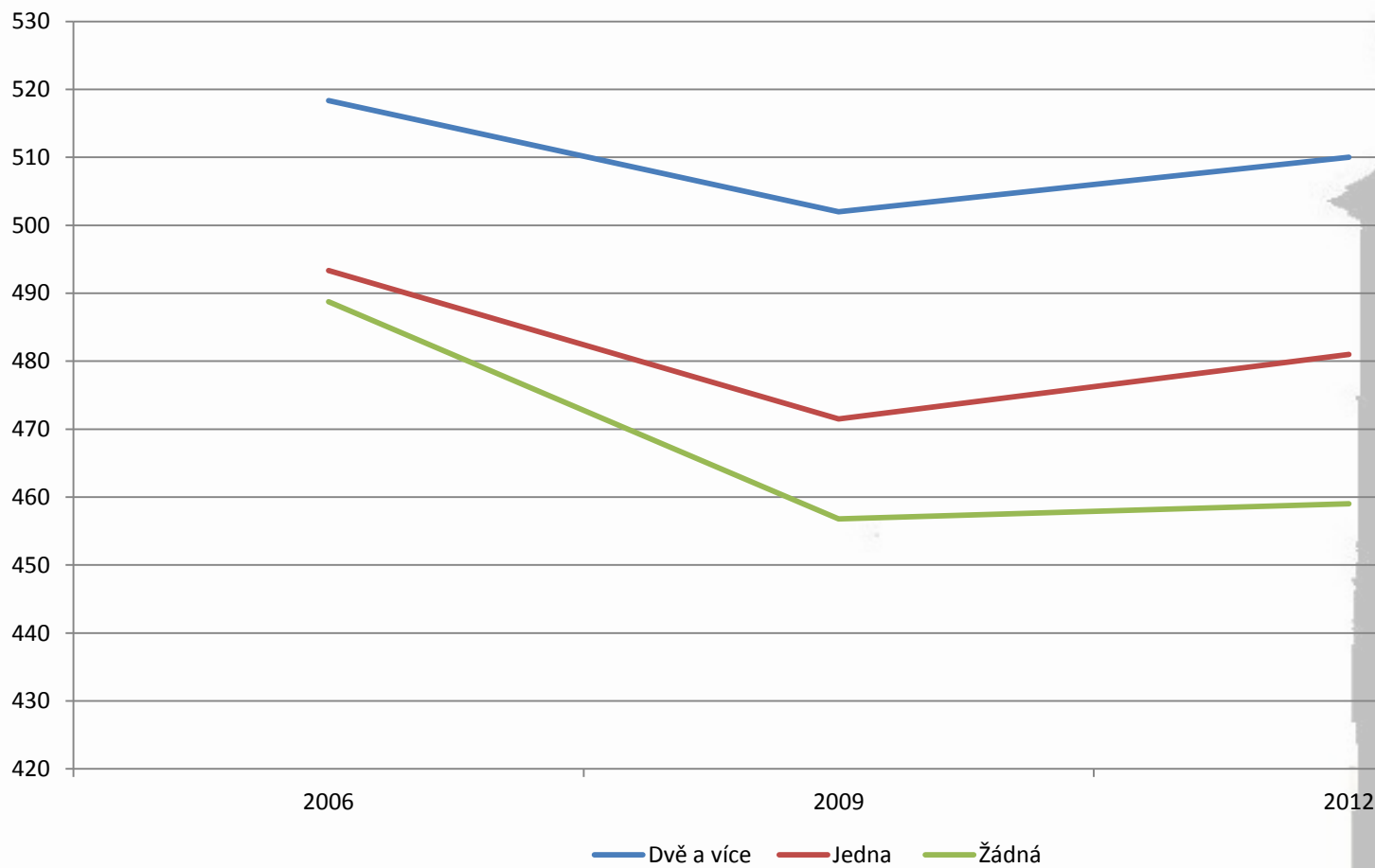
(PISA 2012, IV, Table IV.1.12c)

Průměrný skór **čtení** podle počtu ředitelem uvedených konkurenčních škol (ČR, PISA)

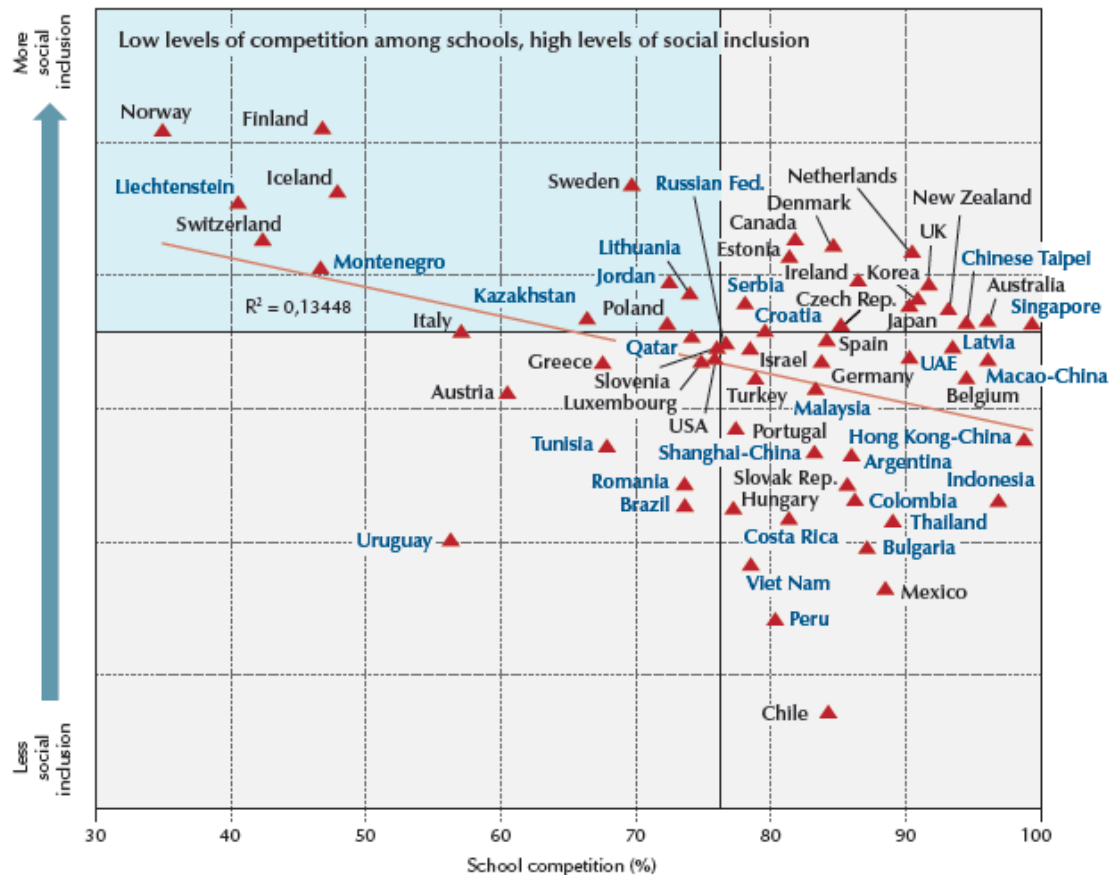

Průměrný skór **matematika** podle počtu ředitelem uvedených konkurenčních škol (ČR, PISA)

PISA 2012: Soutěž má negativní vliv na míru sociální inkluze

School competition and social inclusion

- If offered a choice of schools for their child, parents are more likely to consider such criteria as “a safe school environment” and “a school’s good reputation” more important than “high academic achievement of students in the school”. (PISA 2012)

Volba školy: mikromechanismy chování škol

RNDr. Dominik Dvořák, Ph.D.
UK PedF - ÚVRV

KVALITATIVNÍ STUDIE 5 ZÁKLADNÍCH ŠKOL

Konkurenci mezi sekundárními školami se věnuje pozornost déle (viz např. Filer & Münich)

Volba (vyšší) sekundární školy je tradičním tématem pozornosti výzkumu i praxe

Volba na počátku školní docházky méně prozkoumaná

Výzkumy tržního chování škol

- Jenningsová (2012), van Zanten aj. (2005, 2009)
- V střední Evropě
Hopmann, Altrichter aj.
- U nás: Ko-evoluce škol (Kašparová a Suralová), demografické vlivy (Kučerová)

Sledované školy

	Počet obyvatel obce (2013)	Nezaměstn anost v obci (2011, %)	Zřizovatel školy	Počet škol v obci	Nejbližší základní škola (km)
Malá	1443	3,6	obec	1	2,4
Výběřová	–	4	církev	více	0,3
Horská	2790	8	obec	1	7
Pestrá	3723	7	obec	1	2
Předměstská	9462	3,8	obec	2	1

Data hlavních sběrů dat ve školách

	První šetření	Druhé šetření
Malá	prosinec 2007	duben 2013
Výběřová	květen / červen 2008	květen 2013
Pestrá	listopad 2008	červen 2013
Horská	říjen 2008	říjen 2013
Předměstská	prosinec 2008	prosinec 2013

Hlavní zdroje nových dat

	Malá	Výběřová	Horská	Pestrá	Předměstská
Pozorování vyuč. hodin, družiny...	16	20	21	23	23
Rozhovory					
– vedení školy	2	3	2	2	2
– pedagogičtí pracovníci	10	10	10	13	9
– skupiny žáků	5	6	5	6	6
Výroční zprávy	5	5	5	5	6
Klima sboru	15/2	35/8/2	17/2	25/2	27/2

Dominik Dvořák
Karel Starý
Petr Urbánek

Škola v globální době: Proměny pěti českých základních škol

Tři hlavní okruhy zjištění

- Mechanismy stability a změny
- Cíle a struktura školních organizací
- Aktéři

Nová metafora **fungování školy**,
kterou nám nezávisle nabídli
dva respondenti ve dvou různých
školách:

Aby se vlk nažral,
a koza zůstala
celá

Kdo je vlk a kdo koza?

Vlk běhá venku:

Vnější požadavky

Ministerstvo, reforma
(administrativní řízení)

Rodiče
(participativní/tržní)

Koza je uvnitř:

Spolehlivý chod školy

Bezpečný a stabilní prostor
pro dětství žáků

Některé hodnoty, tradice a
návyky

Mechanismy:

**TRH JE ÚČINNĚJŠÍ
NEŽ NÁRODNÍ ADMINISTRATIVNĚ
PROSAZOVANÁ REFORMA** (BALL & MAROY, 2009)

GLOBÁLNÍ KULTURA EDUKACE

Vývoj postojů škol k trhu zachytila Rabušicová a kol.

- „Škola se začíná postupně ocitat v konkurenčním prostředí jiných škol, jež – stejně jako ona sama – potřebují dostatek žáků a s nimi přicházejících peněz. ... Především [rodiče] se škola snaží škola přesvědčit o kvalitě nabízené služby (často obsahující rozšířenou nabídku kurikula apod.).“
- „Financování ze strany státu je děláno nešťastným způsobem. Žáci nám přinášejí peníze.“ (Ředitel ZŠ ve výzkumu Rabušicové et al., 1996)
- „Školy jsou si vědomy, že musejí stát o komunikaci s rodičovskou veřejností, stávající i tou potenciální, protože stojí o žáka.“

Vývoj postojů škol k trhu zachytila Rabušicová a kol.

- „Mezi čtyřmi základními podobami rodičovské role ve vztahu ke škole drtivou měrou převažuje zákaznický přístup. (...) To znamená, že nejčastěji se na českých školách, alespoň podle vyjádření našich respondentů, můžeme setkat s rodiči - **zákazníky**, kteří **volí** pro svoje dítě školu záměrně, přejí si, aby jejich děti učili jen ti nej kvalifikovanější učitelé, a také požadují, aby jim škola poskytovala potřebné informace. Zdá se, že jak reprezentanti škol, tak rodičů kladou důraz na to, aby si každý plnil svoje povinnosti a aby o nich informoval druhé tak, jak to vyplývá ze zákaznického principu.“
(Rabušicová et al., **2003b**)

- To mimochodem vyvrací tvrzení, že školy jsou naprosto konzervativní instituce.
- V některých případech změna nastává rychle
- Tržní vlivy jsou v současnosti významně modifikovány demografickými procesy, které jsou v našich školách velmi odlišné

Horská škola: i ve venkovském regionu začíná fungovat mechanismus rodičovské volby školy, resp. soutěže škol o žáky

- „Dřív všechny [děti] automaticky chodily [do své spádové školy], teď už je to tak půl na půl. Chodíme tam nabízet, co umožňuje naše škola. Já jsem byla ve školce s rodiči předškoláků mluvit. Vždycky, ať dojížděli rodiče kamkoli, tak vždycky chodily děti podle spádové oblasti, dřív si rodiče nevybírali. Takový byl zvyk, ale postupně se to začalo měnit.“

Pestrá škola:

- „Co nejlepší vzdělávací nabídkou přilákat do školy co nejvíc dětí“.

Závěr 1:

ŠKOLY JSOU SI PODOBNĚJŠÍ NEŽ PŘED PĚTI LETY

Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická
fakulta, Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání

"Organizace se v určité doméně postupně více podobají navzájem a více se soustřeďují na rituály prokazující věrnost obecnější instituci." (Dimaggio & Powel)

Mechanismy vedoucí k uniformitě

- Mimeze jako reakce na neurčitost (být odlišný je podezřelý, nebezpečný)
- Normativní: vliv profesních modelů (tak jsme to zažili, tak nás to naučili)
- Tlak: legislativa (stát), kulturní očekávání (rodiče) – mezi byrokracií a trhem

Školy jsou si podobnější

Originální profily jako např. zaměření na cizince byly opuštěny

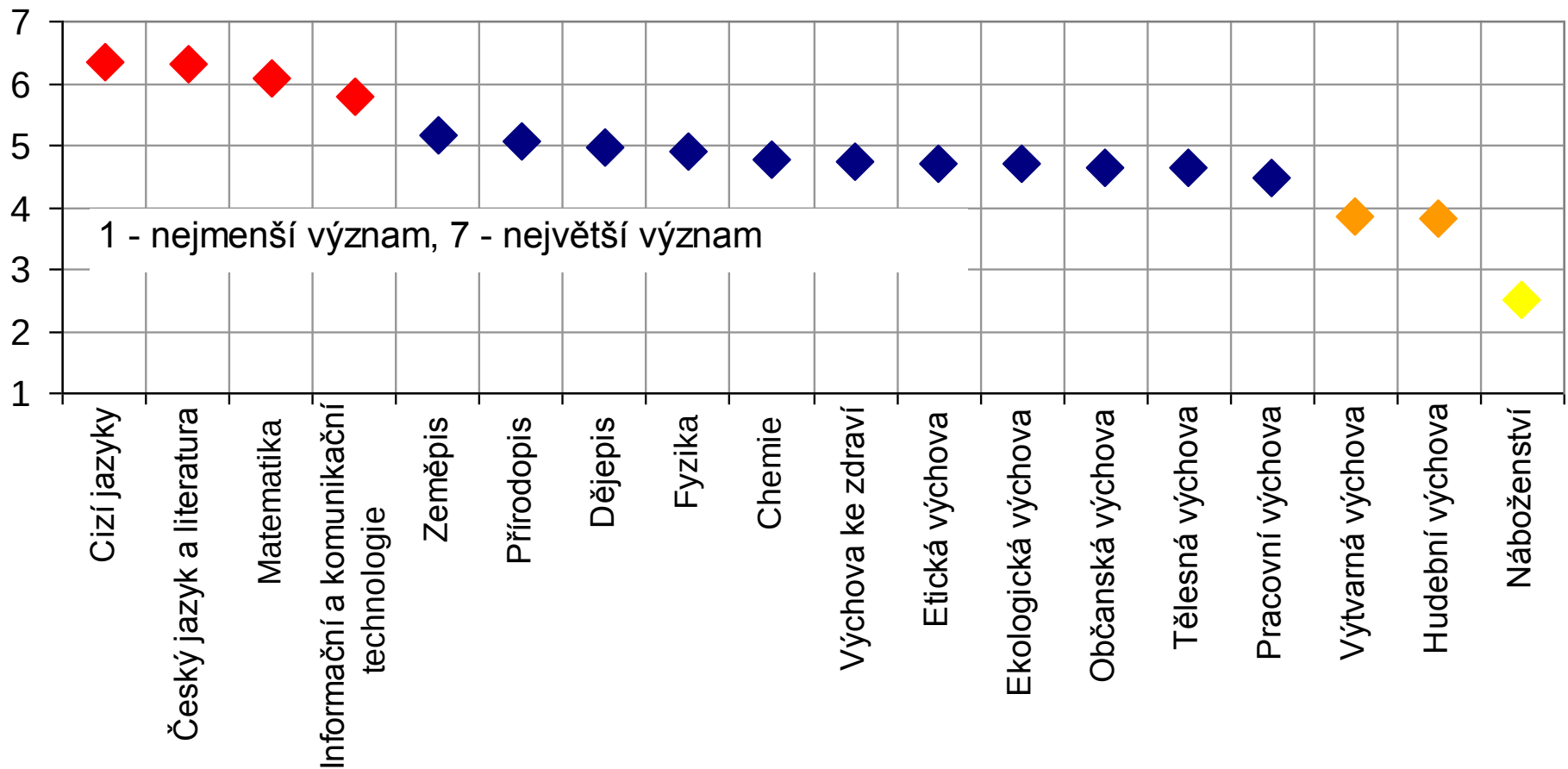
Prioritní oblastí se stává ve všech školách stává angličtina, popř. ICT

Některé školy se snaží čestně vyrovnat i s cílem poskytnout „základní/všeobecné“ vzdělání nebo zajistit kvalitu trivie

Důležitost školních předmětů na ZŠ (7 b.)

(Vnímání veřejnosti, výzkum Walterové a kol. 2010)

Jak hodnotíte důležitost jednotlivých předmětů pro základní školu?

Dva vlivy výrazně modifikující chování škol na trhu

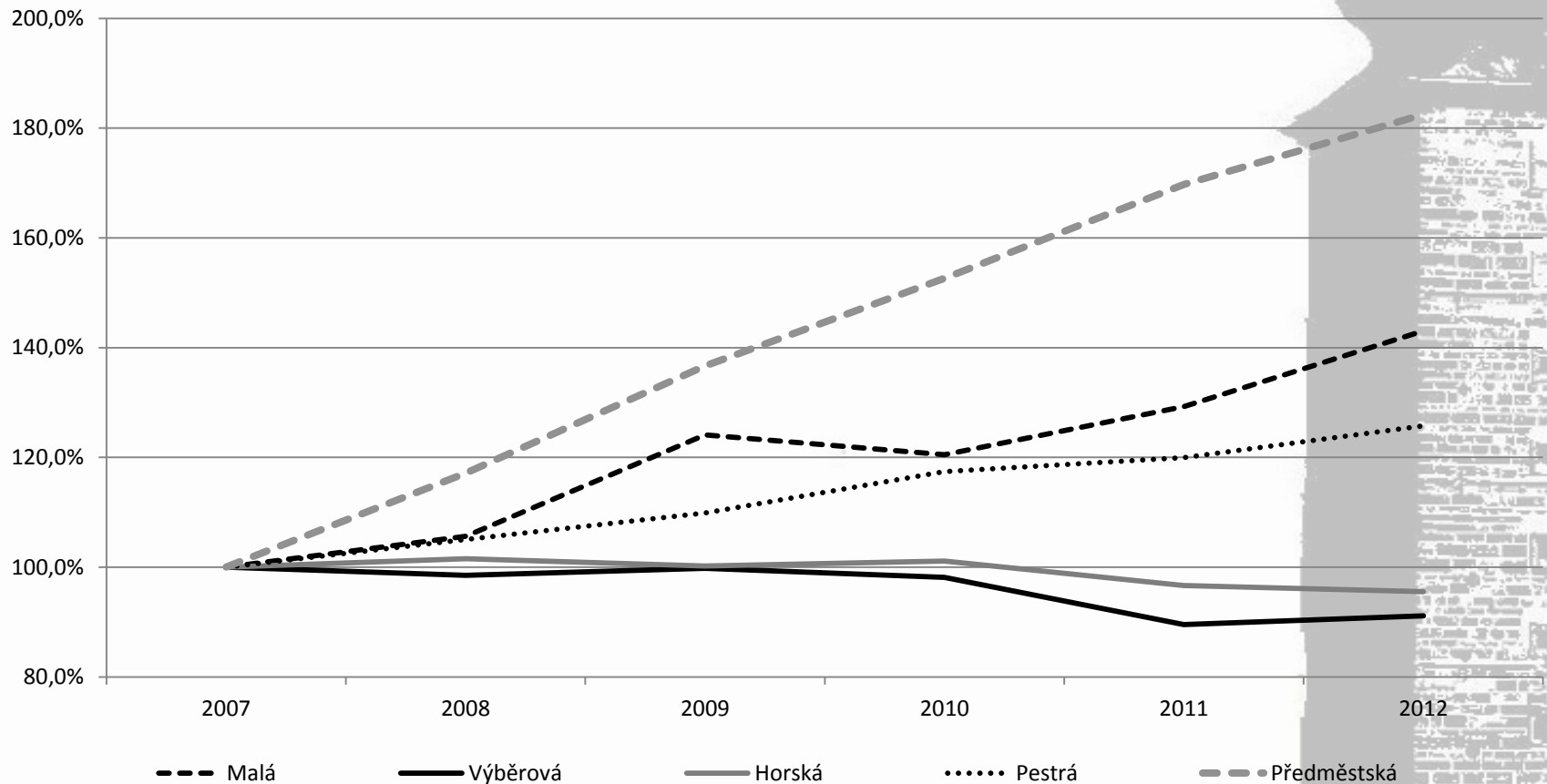
Demografie

- V Předměstské škole počet zapisovaných dětí daleko přesahuje možnosti školy
- Škola si dovolí „nepopulární“ kroky jako zvyšování akademických požadavků na žáky

Prestiž

- Malá škola získala během pěti let status atraktivní vyhledávané školy
- Omezila marketingové aktivity
- Zpřísnila kritéria přijímání mimospádových dětí (kritériem může být absence problémů v chování - v. Zanten, 2009, s. 93)

Tržní vlivy jsou v současnosti významně modifikovány demografickými procesy, které jsou v našich školách velmi odlišné

Prestiž, renomé

- Důležitým cílem ředitelů je absence špatných zpráv (zřizovatelé hlavně chtějí, aby „nebyly problémy“)
- To vytváří tlak na konvergenci k průměru

Rodiče vybírají školu, škola vybírá rodiče

- Paradoxním výsledkem vývoje v případě Pestré školy je postupné zanikání jejího individuálního profilu. Tlak tržních mechanismů volby školy a boje o žáky je jasně silou, která výrazně ovlivňuje práci škol.
- K tomu, zdá se, došlo i tady a klesající poptávka po specializované škole se potkala s klesajícím zájmem školy o současnou generaci dětí cizinců.
- Mechanismus volby školy může být podle Jenningsové (2010) vždy (i když to oficiálně třeba není přípustné) interpretován dvojím způsobem: škola je žáky/rodiči vybírána, ale také škola si žáky/rodiče vybírá.

Primární
soutěž
o žáky

V nepříznivých
demografických
podmínkách

Školy se zaměřují
na **počet**
přijímaných žáků

Sekundární
soutěž
o žáky

V nepříznivých
demografických
podmínkách

Školy se zaměřují
na **kvalitu**
přijímaných žáků

Rodiče mohou volit školu...

- Ale výzkumy ukazují, že výsledky žáka ovlivňuje konkrétní učitel (a třída)
- **Stejně tak to vypovídají ve většině škol:**
„hodně **to záleží na třídním učiteli**, na učitelích předmětů“
- Toho rodič oficiálně volit nemůže (v zahraničí pokusy s volbou uvnitř školy, u nás skryté postupy rodičů)
- Školy málo aspirují na řízení učitelů.

- Existuje nejen trh žáků (soutěž o žáky), ale také soutěž o dobré učitele a ředitele.
- V zahraničí je snaha, aby ve školách s nejnáročnější populací žáků působili nejschopnější učitelé.
- Bez specifické podpory (státu) mohou čistě tržní mechanismy vést k opačnému stavu.

Závěry

- Makro i mikro data ukazují, že mechanismus soutěže o žáka v České republice má výrazný efekt na chování škol
- Efekty mohou být jiné než očekávané
- Chování škol je spoluurčováno dalšími determinantami

Limity a perspektivy

- V našem vzorku chyběly školy, které leží v spodním pásmu z hlediska prestiže, které působí ve vyloučených lokalitách
- Bylo by potřeba sledovat „koordinaci“ chování mezi několika školami v lokalitě – vznik lokálních hierarchií, vítězové a poražení
- Škola Horská čelí nejmenší konkurenci, vykazuje velmi příznivé charakteristiky
- Perspektiva: doplníme data o výsledcích žáků (CLOSE)

Vybrané reference

- Ball, S. J. & Maroy, Ch. (2009). School's logics of action as mediation and compromise between internal dynamics and external constraints and pressures. *Compare*, 39(1), 99-112, DOI: 10.1080/03057920701825544
- Klette, K. (2004). Classroom business as usual? (What) Do policymakers and researchers learn from classroom research? Proceedings of the 28th Conference of the International Group for the Psychology of Mathematics Education, 2004, Vol. I (pp. 3-16).
- Maroy, Ch. (2009). Convergences and hybridization of educational policies around 'post-bureaucratic' models of regulation. *Compare*, 39(1), 71-84, DOI: 10.1080/03057920801903472
- Rabušicová, M., Pol, M: *Vztahy školy a rodiny dnes: hledání cest k partnerství (1)*. *Pedagogika*, č. 1, 1996 (str. 49-61).
- Rabušicová, M., Pol, M: *Vztahy školy a rodiny dnes: hledání cest k partnerství (2)*. *Pedagogika*, č. 2, 1996 (str. 105-116).
- Rabušicová, M., a Kateřina TRNKOVÁ. Role rodičů ve vztahu ke škole - teoretické koncepty. *Pedagogika*, Praha: UK Praha, 2003, roč. 2003, č. 2, s. 141-151. ISSN 0031-3815. [info](#)
- RABUŠICOVÁ, Milada, Vlastimil ČIHÁČEK, Kateřina EMMEROVÁ a Klára ŠEĐOVÁ. Role rodičů ve vztahu ke škole - empirická zjištění. *Pedagogika*, Praha: PedF UK, 2003, roč. 2003, č. 3, s. 309 - 320. ISSN 0031-3815.
- van Zanten, A. (2009). Competitive arenas and schools' logics of action: a European comparison, *Compare*, 39(1), 85-98, DOI: 10.1080/03057920802447867
- van Zanten, A. (2005). New Modes of Reproducing Social Inequality in Education: the changing role of parents, teachers, schools and educational policies. *European Educational Research Journal*, 4(3), 155-169.

Díky za pozornost

dominik.dvorak@pedf.cuni.cz